

TÜ VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA

Rahvusliku käsitöö osakond

Rahvusliku tekstiili õppekava

Helve Maripuu

AIAD. POOGAD.VAMMUSED

Esemekollektsioon Muhu vammuse ja Muhu vanemat tüüpi tikandi põhjal

Diplomitöö

Juhendaja: Riina Tomberg, MA

Kaitsmisele lubatud:.....

Viljandi 2017

Sisukord

Sisukord	2
SISSEJUHATUS	4
1. RAHVAS JA RÕIVAS	6
1.1 Rahvarõivaid kandva kogukonna mõjutajad	9
1.1.1 Kontaktid linnadega	10
1.1.2 Mõisatööl käimine.....	10
1.1.3 Kalurid ja ülemerekaubad	11
1.1.4 Rändkaupmehed ja kauplused.....	12
1.1.5 Usuvahetus Muhus	13
1.1.6 Trükitud mustrid ja inspiratsioon esemetelt	13
2. MUHU TIKAND	15
2.1 Motiivide muutumine.....	15
2.2 Tikitud tekid.....	17
2.3 Seelikute alläärte kaunistused	17
3. VAMMUSED	20
3.1 Vammuste kirjeldus	20
3.2 Vammused Muhu Muuseumis	22
4. ESEMEKOLLEKTSIOON	26
4.1 Vammuste õmmeldud põhiosa.....	26
4.2 Vammuste tikitud allääred	32

4.3 Praktilise töö analüüs	37
KOKKUVÕTE.....	39
Kasutatud materjalid	40
LISAD.....	43
<i>Lisa 1</i> Vammuste lõiked.....	43
<i>Lisa 2</i> Vammuse legend	45
<i>Lisa 3</i> Vammuse moejoonis	46
<i>Lisa 4</i> Kanganäidised	47
<i>Lisa 5</i> Tikandi muster.....	48
<i>Lisa 6</i> Inspiratsiooninäidised Muhu Muuseumist	49
<i>Lisa 7</i> Fotod kollektsioonist	56
SUMMARY	66

SISSEJUHATUS

Käesolev diplomitöö on jätkuks autori seminaritööle (Maripuu 2015), kus uurisin Muhu triibuseelikute alläärte kaunistusi. Ühe kaunistuselemendi, tikandi, detailide uurimisel, ajalise jagunemise määratlemisel ning erinevuste kirjeldamisel ilmnis asjaolu, et Muhu tikandeid on olnud erinevat tüüpi. Uuemat tüüpi tikandid on tänapäeval märgatavalt rohkem tuntud kui neile eelnenud motiivid. Muhu tikandist rääkides peetakse silmas eelkõige moonide, karikakarde ning maasikatega toon-toonis tikitud motiive. Muhu tikanditel, sealhulgas seelikute *aiadel*, on varasemal ajal olnud sootuks teistsugused motiivid. Eelöeldust tulenevalt tekkis idee kasutada vähemtuntud Muhu vanemat tikandit uues kuues. Soovisin jääda ühe piirkonna ja ajastu piiresse ning tikanditega koos kasutamiseks leidsin sobiva olevat Muhu vammuse. See ajendas uurima vammuste valmistamise tehnoloogiat, tegumoodi ja materjale. Lõputöö uurimuse osasse lisandus vammuste läbivaatamine Muhu Muuseumis, nende mõõdistamine, lõigete võtmine, iseloomulike detailide määratlemine. Vestlused muuseumitöötajatega andsid taustainformatsiooni saare inimeste ja kultuuri kohta. Oma mälestusi ja kogemusi olid nõus jagama kolm kohalikku elanikku: Floriida Tüür (sünd.1926), Leida Kirst (sünd.1930) ja Juta Peegel (sünd.1940), nendega läbiviidud intervjuud võimaldasid koguda lisamaterjali. Floriida Tüür ja Leida Kirst on tikkimisega tegelenud suurema osa eluajast, Juta Peegel on Muhus tuntud kodu-uuriija, kelle sõnavõttud ilmestavad saare erinevaid üritusi.

Lõputöö eesmärgiks on Muhu kogukonnas ühel ajajärgul, 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi algul, koos kasutusel olnud triibuseelikutest ning vammustest inspireerituna valmistada tänapäevane esemekollektsioon. Lisaks esemetele pakkus siinkirjutajale huvi rahvarõivaste, traditsioonide ja kultuuri muutumine ajas. Mis on Muhu saarel levinud tikandeid mõjutanud? Mis asjaolud on Muhu vammuste tegumoele mõju avaldanud? Kuidas ja miks on rahvarõivadetailid Muhus muutunud? Nendele küsimustele otsin vastuseid töö kirjalikus osas.

Kirjalik töö koosneb neljast peatükist. Esimeses peatükis kirjeldatakse kultuuri muutumist 19. sajandi lõpul – 20. sajandi algusperioodil ja rahvakultuuri, sealhulgas rõivaelementide arengut ning sel ajajärgul toimunud muutuste võimalikke põhjuseid.

Teise ja kolmanda peatüki moodustavad Muhu tikandite ja vammuste kirjeldamine. Muhu tikand on oma eripära ja väljendusrikkuse tõttu olnud uurimisobjektiks varemgi. Tikandi muutumist ajas ja erinevatel rahvarõivaesemetel on oma diplomitöös käsitlenud Iriina Rei (2012), vammuste masintikitud detailidesse on põhjalikumalt süvenenud Ilme Kosseson (2012). Anseküla naise vammusest inspireerituna on koos lõputöö teinud Liisi-Ly Viitkin ja Karolina Lehtma (2012).

Neljas peatükk annab ülevaate esemekollektsioonist, lõputöö loov-praktilisest osast. Kirjeldatakse viie vammuse valmimist ja detaile ning lõigetele tehtud kohandusi, vammustele kaunistuselementide lisamist, mille inspiratsiooniallikaks on Muhu Muuseumis olevate seelikute alläared. Mustrite stiili ja motiivide aluseks on kahekümne *aia* tikandid.

Töö autor soovib tänada Muhu Muuseumi vastutulelikke töötajaid, kelle kommentaarid ja jutustused andsid taustainformatsiooni. Lisaks tänusõnad Riina Tombergile, kes fookust hoida aitas ja kelle juhendamisel töö valmis.

1. RAHVAS JA RÕIVAS

Rahvakunsti arengutee ja arengu tempo on sõltunud rahva ajaloolis-poliitilisest ja majanduslikust käekäigust, üldisemad muutused kajastuvad ka rõivastuses – linnamoele üleminek 19. sajandi teisel poolel, materiaaletest ressurssidest sõltuvalt uuemate ja uhkemate materjalide kasutuselevõtmine, ajakirjades nähtud esemete kodus järele tegemine. Rahvarõivastesse jäid siiski alles üldised sotsiaalsed staatust määravad tunnused, mille olid määranud varasemad traditsioonid.

Traditsioone loovad ja säilitavad tegurid võivad olla väga mitut laadi: eseme funktsioon, materjal ja tehnoloogia, ilu mõiste ja meistrite vaimsed omadused ning tehnilised oskused. Esemvormide ja ilustamismotiivide kõrval on tehnika ning ilumeele koostöö erilaad iga rahva kunstiloomingu omapära kujundavaks mõjuteguriks. (Üprus 1969, lk 7)

Eesti kaasaegses kontekstis mõeldakse rahvarõiva tähenduse all eelkõige ülemöödunud sajandi pidulikke talupojarõivaid ja sellisena näeme neid rahvuslikel üritustel kantavat. Üldises mõttes on rahvarõivas seisuslikule ühiskonnale iseloomulik talupojarõivastus, mida kanti nii argi- kui pidupäevadel. Rahvarõivad tähistasid ühtaegu seisuslikku ja piirkondlikku kuuluvust. Rahvarõivas arenes külale ja piirkonnale omaste moereeglite kohaselt, traditsioone ja tavaid jälgides. (Värv 1998, lk 367)

Poolteist sajandit tagasi kandis eesti rahvas rõivaid, mille valmistamise materjal saadi peamiselt kodusest majapidamisest. Kuigi on andmeid, et juba 17. sajandil kuulunud talupoegade ostukauba hulka ka välismaiseid kangaid (Troska 1998, lk 229).

Kaugemalt toodud kangad jäid talurahva seas esialgu siiski harvaesinevaks. Igapäevaelu ja tegevus toimus kodukoha piires. Pärimusliku tekstiilide toorainena kasutati lina ja villa, mille omaduste ja töötlemise võimaluste hea tundmine tagas nende materjalide igakülgse ja otstarbeka kasutamise. (Vunder 1998, lk 189)

Pidulike rõivaste valmistamisel lähtuti mõtteviisist, et niimoodi on piirkonnas kombeks. Rahvarõivad ja nende osad näitasid sotsiaalset staatust, naispere käsitööskusi ja pere majanduslikku võimekust. Nii tänapäeval kui varasematel aegadel on riiete kandmise tavad peegeldanud seda, mis ühiskonnas ja inimeste mõtteviisides toimub.

Rahvarõivas on kord ese, kord märk (Hoppál 2008, viidates Bogatõrjov, lk 34). Esemena täidab ta oma lihtsaimat funktsiooni – kaitsta ilma eest. Eseme vorm, pikkus, kaunistusviisid ja -materjalid kannavad juba märgilist ülesannet. Kombinatsioon värvidest, tegumoest ja kandmisviisist edastab infomatsiooni kuhugi kuulumise või vastupidi, mittekuulumise kohta. Visuaalne kõne annab sõnumit edasi. Märk saab esemest siis, kui on keegi, kellele sõnumit edastada. Kogukonna liige, kes märke teab, loeb sõnumit omamoodi, reegleid mitte tundev võõras tõlgendab omamoodi. Näiteks Muhu kollane seelik laulu- ja tantsupidudel kui poliitiline rõõmuavaldus kohustuslikus korras.

Rõivaesemete märgilise tähenduse uurimisele on hakatud rohkem tähelepanu pöörama. Uued suundumused rõivastuse-etnoloogias on viimastel aastakümnetel Lääne-Euroopas tõsiselt päevakorda tõusnud. Senise rõiva kui eseme käsitlemise asemel on esiplaanile tõusnud inimese suhe rõivastusega, rõivastus kui indikaator, märk või sümbol. (Viires 2001, lk 387)

Hoppál (2008, viidates Rossi- Landi, lk 39) toob välja, et materiaalsete esemete, sealhulgas kehakatete, valmistamisega kindlustab kogukond oma olemasolu ja järjepidevust. Samas on areng pidevas muutumises ja lisanduvad uued detailid. Rõivaste tegumood, kaunistuselemendid loovad mitteverbaalse sõnumi. Muhu rahvarõivad on detailirohked ja nende valmistamine ajamahukas (mitmevärvilised sukad, esemete lopsakad tikandid), seega nendest paistab tegija virkus. *Kiperoosat* värvi kindad ei heidutanud nende meessoost kandjat, kuna värvi olemasolu tähendas jõukust.

Uurimisallikatena kasutatavad muuseumiesemed võimaldavad endisaegsete kehakatete kohta informatsiooni koguda. Neilt saab teavet tehnoloogiliste võtete kohta, korrespondentide vastustest on võimalik lugeda otseseid kogemusi. Samas ei suuda hoidlate kogud ja koostatud andmestikud kajastada teavet kogu ulatuses.

Eesti Rahva Muuseumis leiduvad rikkalikud rahvarõivakogud esitavad teatud osa eesti talurahva 19. sajandi rõivastusest. Esindatud on esmajoones üks rõivastuse funktsionaalne tahk, selle pühapäevapool, kuna töö- ja argirõivastusest teame palju vähem. Lisaks kujutab meile lähemalt teadaolev rahvarõivas ainult üht kindlat järku talurahva

rõivastuse arengus, mis on olnud pidevas muutumises, kajastades kord rohkem, kord vähem Euroopa moesuundade muutusi. (Viires 2001, lk 387)

Etnoloog Ants Viires väidab, et rahvarõivaste kandmine on vaid üks kindlalt piiritletud lõik meie 20. sajandi rõivastuspraktikast (2001, lk 387).

Meie rahvusliku rõivakultuuri värviliseks ja väljapaistvaks peatükiks on olnud Muhu rahvariite esemed, neid valmistatakse ja kantakse tänapäevalgi. Saarelt pärit kostüümi on palju kasutanud ka mandril tegutsevad tantsu- ja laulurühmad. Seega on neis rõivastes mingi eriline võlu. Kuigi komplekt tundub ühtne ja esemed sarnased, selgub süvenemisel, et detailide kujundus on igaühel erinev. Muhus oli kombeks, et igaüks proovis teha teistest pisut ilusamat ning veidi erinevat eset.

Juta Peegel: „*Kui midagi muud enam ei olnud võimalik teha, siis ju midagi pidi välja mõtlema, et teistmoodi olla.*“ (intervjuu 24.10.2015)

Värvikombinatsioonide valikul ja motiivi detailide paigutusel oldi piirangutest vabad.

Juta Peegel: „*...aga ikkagi tehti niimoodi see taaskasutuse põhimõte, et kui ära kulub, saab uuesti teha. Ja see on väga mitmes asjas. Kuskil oli ühes heegeldamise raamatus, et Muhus on särgipitsid heegeldatud kahtepidi, et algul ühtepidi ja siis teistpidi. Ma ütlesin..... see on vana särgi küljest võetud, aga siis sel juhul saab see harutamise serv kannatada, siis tehti sinna teistpidi paar korda juurde pitsi, pits läks laiemaks, serv läks korralikuks ja pandi teisele särgile jälle. Samamoodi on särgipitsi see värviline serv tulnud, ikkagi algul oli valge, aga taheti uuesti ära kasutada ja siis tehti talle, et naabrinaine aru ei saaks, värvilised sakid juurde ja sedasi nad on kõik ajapikku läinud.*“ (intervjuu 24.10.2015)

Märgilise sõnumi edastamise näitena saab tuua Muhu vammuse: Muhus oli vammus küllaltki lühike. Eri rõivaste pikkuse vahekord pidi Muhus olema niisugune, et pealmise alt paistis ikka alumise alläär välja: vammuse alt kasuka, kasuka alt põlle, põlle alt seeliku äär (Rullingo, lk 482).

Põlle ja seeliku alläärte kaunistused andsid edasi nende kandja sõnumit. Sõnadeta oli selge, kui osava, jõuka, uuendusmeelse naisterahvaga tegemist on. Lisaks vammuse kui

eseme omamine üldiselt, täisvillane kuub näitas, et seda suudeti endale lubada. Vammuse hõlmadele tikitud männamotiivid sisaldasid peremärki kui sümbolit, see andis tunnistust täpsema päritolu kohta.

1.1 Rahvarõivaid kandva kogukonna mõjutajad

Ühelt poolt on Muhu saareline olek toonud jõukust ja kultuurilist edu teiste Eesti maakondade ees, teisalt aga majanduslikku mahajäämist ja isoleeritust. Saareline olek tähendas ühendusteede komplitseeritust, meritsi toimunud kaubandus aga materiaalseid võimalusi. Erinevatel ajaperioodidel on rikkuse ja kesisuse etapid vaheldunud ning olnud erinevad ka külakogukonna siseselt. Rahva eluolu, rõivaste ja kogu kultuuri mõjutajaid on olnud mitmeid.

19. sajandi keskpaiga talurahvaseadusega loodi kõigile talupoegadele võimalused teorendilt raharendile üleminekuks ja talude päriksostmiseks. Sellisest muutusest tulenevalt vajasisid Muhu taludki täiendavaid rahalisi vahendeid, mille hankimise võimalused ainult talutööga olid piiratud. Koos liikumisvabadusega kehtestamisega leidsid paljud muhulased hooajateenistust ja lisaelatist mandril. (Rullingo 2001, lk 374)

Koos lisaelatisega jõudsid Muhusse ka mõjutused mandri ja ülemere rõivastelt. Muhu saarerahva käitumine on olnud omanäoline. Ühelt poolt staatilisus, kuna tegemist on üle mere ja eraldi asuva saarega, teisalt uute voolude pidev pealetung, sest olude sunnil liikus rahvas ringi.

Koju tagasi tulles toodi kaasa teistsuguseid mõtteid ja uusi kogemusi. Endisaegsete ja harjumuspäraste kodukäsitöö esemete modifitseerumine oli maarahva naiskäsitöös üsna keeruline ja vastuoluline protsess (Vunder 1992, lk 32).

Kogukonna tavade hoidjad püüdsid säilitada vanu kombeid, muutustega ei pruugitud väga kiiresti kohaneda. Kabur jt. väidavad raamatus „Meite Muhu mustrid“ (2010), et muhulane on alati väärtustanud omanäolist ja uut lähenemist. Teisalt tundub, et omanäolisus avaldus eelkõige üksikesemete detailide kaunistustes, nendes püüti üksteist üle trumbata ja teha midagi *änamat*. Suuremate, esemeliste muutustega kaasaminejad ja ise

uuenduste loojad pidid omama külaühiskonnas teatud autoriteeti või piisavalt julgust. Täpsete esialgsete muutuste allikaid (näiteks järsk üleminek mustalt kurrutatud ümbrikult triibuseelikule) on tänapäeval paraku keeruline kindlaks teha. Samas on muutumine olnud pidev protsess ja toimunud aeglasemalt või kiiremini igal pool. Mustrite, motiivide, värvikombinatsioonide loomisel on koduse käsitöö tegijad uusi ideid oma tarbeks muutnud ja rakendanud.

Etnograafilised allikad viitavad sageli, et uusi mustreid saadi rahva kogunemiskohtadelt- laatadelt, pulmadest, kirikupühade ajal (Kuigo, lk 134). Sealt võeti ideed ja tuletati hiljem kodus meelde.

1.1.1 Kontaktid linnadega

Talupoeglike ja linlike kultuurielementide põimumine, mis varem avaldus suhteliselt tagasihoidlikult, muutus 19.saj. teisel poolel eriti tugevaks. Materiaalsete ressursside suurem vajadus oli põhjuseks Muhu elanike, nii meeste kui naiste, linna liikumiseks. Muhust käidi maismaale tööle üle kogu Eesti Lihulast Narvani ja kaugemal Riiaski. Riia linna on muhulaste hulgas nimetatud *vanaks eaks rahalinnaks* või *levalinnaks*. (Rullingo 2001, lk 371- 374) Linnades nähtud uudsete asjade võlu kütkestes ning kaupu osteti kodukohta tagasi minnes kaasa. Vabrikutooted, käsitööst märgatavalt kiiremini masinatega valmistatud esemed, levisid talupoegade hulgas.

1.1.2 Mõisatööl käimine

Linna kõrval oli oluline ka mõisa kui vahendaja osa. Mõisateenijate ja mõisas töötanud vabade talupoegade kaudu levis üht-teist talurahva hulka. Seesuguseid andmeid leiame sageli etnograafilises andmestikus. (Üprus, lk 29)

Juta Peegel intervjuu: „... ja siis tädi rääkis, et Muhu tüdrukud on käinud ju mandril mõisates tööl... ja tööle läksid siis need vabad, kes ei olnud abielus. Ja sealt sai siis raha-palka ja seda sai siis kasutada oma kaasavara muretsemiseks. Ja ta luges mul neid nii palju, kus ta on olnud ja huvitav, see oli kõik seal Ida-Virumaal, need mõisad.

Pada mõisas ja mis nad olid, kus ta on käinud. Ja siis on ostnud omale esimese vatiteki, puuvillase, mitte see Muhu, see oli ju ikka luksus. Ja siis on ostnud lõngu, mis on niisugused, poelõngad olid. Hästi värvilised. Ühed kindad on Muhu muuseumis, ergud rohelised. Ja siis nad läksid sinna Muhu seelikutega. Ja ütles, et häbi oli. Seal olid kõigil naistel pikad riided, meil olid lühikesed seelikud ja esimese aasta polnd midagit, aga kaks aastat või kolm, mis ta oli olnud juba, siis ostis salaja sealt kuskilt kirsipunase villase seelikuriide ja siis üks roosa batistist pluusiriide. Ja siis mingi kärnerimamsel oli talle selle valmis õmmelnud ja (tädi) käis siis sellel kärneril jälle peale põhitööaega abiks. Ja siis ütles, et kui ma sellega seal kuskile läksin, pühapäeval kiriku või miskit, siis ma tundsin ennast seal inimesena. Ja siis kaks aastat ta suutis ema eest varjata seda, et tal see olemas on. Kui ta Muhusse tuli, siis see oli kastipõhjas, seda ta ei näidand siis kuskil. Siin oleks see kohe olnud niisugune naerukoht.“ (intervjuu 24.10.2015)

Intervjuus toodud kirjelduse põhjal võib väita, et uuendustega läksid kaasa noorema põlvkonna esindajad, kes polnud veel abielus ja käisid kodust kaugemal. Ema ja ümberkaudsete eest varjamine annab märku, et noorik polnud piisavalt julge, et võõraid esemeid demonstreerida.

Vanade loomepõhimõtete kestmist soodustas igati külaelu ühiskondlik kontroll. Uus levis vanade, püsivate traditsioonide hulka üksnes seal, kus kohalik kogukond selle vastu võttis. (Vunder 1998, lk 528) Muhu Muuseumi töötaja Mai Meriste sõnul teeb „moepolitsei“ saarel vilkalt tööd ka kaasajal. Mitte kõiki muhuainelisi üllitisi ei võeta avasüli vastu. Kuna Muhu *muodi* tehakse tänapäeval ka väljaspool saart, siis suuremaid vabadusi võivad endale lubada kodumuhulased, aga kogukonna kontrolli ja kriitikaga peavad arvestama nemadki.

1.1.3 Kalurid ja ülemerekaubad

Väga vanad ja pikaageste traditsioonidega olid talupoegade ja kalurite vahelised kaubandussidemed. Aegade jooksul olid kalakaubanduses kujunenud kindlad piirkonnad, kus kalurite ja talunike sidemed olid kõige tihedamad. Muhulased käisid kalakoormatega peale Saaremaa ka suurel maal. Muhulaste ja hiidlaste müügiretked ulatusid kaugele Sise-Läänemaale ja Harjumaalegi. (Troska 1998, lk 239)

Leida Kirst: „*Ja neid mustreid ja asju on ju meremehed kõik väljapoolt toonud. Neid rätikuid ja asju, säält nad tegid oma mustreid, õisi ja asju, aga minu õied ja asjad on kõik lilled pealt. Loodusest võetud.*“ (intervjuu 25.10.2015)

Juta Peegel: „*...käisid oma kala Rootsi müümas, Gotlandile ilmselt.*“ (intervjuu 24.10.2015)

Juta Peegel: „*...kui mehed käisid kuskil Saksamaal ja merel, toodi neid (ostetud kampsuneid). Ja kui vaadata vanu pulmapilte ja matusepilte, siis on hästi huvitav vaadata, naistel püsivad seelik ja tanu. Need püsivad viimastena. Aga siis tulevad jah juba kampsunid, need pluusid, mis on ostetud. Mehed on kõik juba pulmapiltide peal ülikondadega, kaabudega, nii nagu kuskilt välimaa sadamast on riided ostetud. Aga muhulane hoidis oma traditsiooni ikka veel ja seda peeti nagu häbiasjaks.*“ (intervjuu 24.10.2015)

1.1.4 Rändkaupmehed ja kauplused

Maakaupluste võrgu kujunemiseni liikusid maal ringi mitmesugused rändkaupmehed. Kõige laialdasemalt tegutsesid vene päritolu *harjuskid*. 19. sajandi keskpaiku lisandusid muule kaubale puuvillast ja siidist pearätikud, sallid, sitsikangad. Kaupa said nad tavaliselt Peterburi, Pihkva, Petseri ja teiste Venemaa linnade kaupmeestelt, 19. sajandi lõpul ka kohalikest linnadest – Tallinnast, Pärnust, Rakverest, Tartust. (Troska 1998, lk 234)

Seega hakkasid rõivastuse elementide hulka sulanduma koju kättetoodud uued esemed, mille mõju avaldus kahtlemata ka rahvarõivastes. Lõngade värvimiseks hakati kasutama anilliinvärve, mis võrreldes varasemate looduslike värvidega pakkusid intensiivsemaid toone ja vaheldusrikkamat koloriiti.

1.1.5 Usuvahetus Muhus

Muhu muuseumis uurimistööd tehes kujunes sealsete töötajatega üheks jututeemaks 19. sajandil toimunud usuvahetus. Võimalik, et seoses vene õigeusu populaarsusega saarel harjus rahva maitsemeel vene kultuurile omaste kirkaste värvidega ja neid hakati julgemalt kasutama. Lisaks on tõestusena vene kultuurielementide levimisest tolle ajastu eesnimedest paljud slaavipärased.

Liivimaal puhkenud usuvahetusliikumine jõudis saartele 1846. aasta mais, saavutades suure kandepinna. Kõige intensiivsem kogu maakonnas oli usuvahetus aga Muhus, kus aastail 1846-48 siirdus õigeusku pea kolmveerand saare elanikkonnast. (Rullingo 2001, lk 188)

1.1.6 Trükitud mustrid ja inspiratsioon esemetelt

Eestisse kandus üleuroopaline mustrite laine peamiselt saksa vastavate trükiste vahendusel (Kuigo lk 120).

Eelpoolnimetatud erinevate kontaktide vahendusel jõudsid maarahva hulka mustrivihikud. Eestisse jõudsid trükised ka Venemaa vahendusel – reklaamilisad jm. Mustreid võeti ja kohandati enda jaoks rätikutelt, teistelt kangastelt, inspiratsiooni saadi ka otse loodusest.

Floriida Tüür: „*Igäüks ise joonistas ikka. Teiste pealt võtmist ka ikka oli, kes ise ei osand joonistada. Need mustrid liikusid, aga ma ei tea, mul ei ole seda probleemi olnd, ma olen ise ikka joonistand kõik. Mina ei taha teiste mustri peale teha. Kui sa ise teed mustri, siis teed sihukse, mis on hea tikkida.*“ (intervjuu 24.10.2015)

Rahvakunstis, kuhu motiivid mitmesugustel viisidel jõudsid, on vanad esiajaloolised või keskajast pärinevad kunstielemendid sageli segunenud või täienenud hilisemate sajandite kunstielementidega. Rahvarõivastes on eri ajastute ja erineva päritoluga elemendid deformeerunud. See annab rahvakunstile omapärase, sageli rustikaalse ilme. Seesugune muundumine, kus mitme stiili elemendid, motiivid või sugemed on kunstistiilide või moe ositiomandamise näitajaks, aitab selgitada talurahva tarbeesemete,

seega ka rahvakunsti arengu tingimusi, kontakte, ajaloolist vastuvõtlikkust, immuunsust, traditsioonide vastupidavust. (Üprus, lk 31- 32)

Hoolimata paljudest vahendajatest ning kokkupuudetest teiste sotsiaalsete kihtide ja naaberkultuuridega, säilitas eesti talurahvas rõivastumisel siiski selge omapära, mida täheldasid ka Eestit külastanud rännumehed. (Värv 1998, lk 374)

Suures osas Eestis taandus rahvarõivas linnamoelise rõivastuse ees 19. sajandi kolmandal veerandil, Muhus aga on 19. sajandi viimasel veerandil seevastu toimunud rahvarõiva kiire areng, mis jätkus veel 20. sajandi esimestel kümnenditelgi. (Rullingo 2001, lk 471) Näiteks varasema *ümbriku* järsk muutumine triibuseelikuks, triibuseeliku värvide muutumine, kaunistuselementide teisenemine.

Leida Kirst: „*Muhus on neid asju (ilustusi) liiga palju. Aga noh, tantsivad ja, las nad siis olla.*“ (intervjuu 25.10.2015)

2. MUHU TIKAND

Kõik siinkirjutaja poolt käesoleva töö raames loetud kirjanduslikud allikad väidavad, et Muhu tikandid on omanäolised. „...eralduvad teravalt mandri ja teiste saarte tikandeist nii ornamendilt kui värvuselt.“ (Linnus 1955, lk33). Kirjandusallikatele lisaks on Muhu tikandite eripära märgatav ka esemete vaatlusel. Julged värvikooslused ja üldine erksus teevad Muhu 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi rahvarõivakostüümi teiste piirkondade omadest märgatavalt erinevaks.

Tikandi mustritüübid sõltusid meistrite erinevast loomingust ja olid erineva ilmega üldise moesuuna piires. Kaunistatavatest tekstiilidest tikiti Muhus voodivaipu, sõidutekke, tanusid, seelikute aiasid, kampsuneid, sukki, kindaid, pätte, ohjasid. Tikandeis on märgata teatava kindla stiiliühtsuse olemasolu. (Kuigo 1972, lk 137)

Eelpooltoodud loetelu näitab, et tikandi paigutamine oli levinud pea kõikidele tekstiilesemetele pealaest jalatallani. Inspiratsiooni saadi erinevatest kohtadest, nii otsest eeskujut võttes kui ka ise luues. Motiivid, näiteks lillenäidised loodusest, omandasid iga tikkija töölaadile omase värvilahenduse ja paigutuse. Olenevalt vilumusest on igal tikkijal omanäoline käekiri.

2.1 Motiivide muutumine

19. sajandi keskpaiku oli Muhu rõivaste ilustustele iseloomulik männamotiiviga geomeetriline ornament. Gootikast pärinev Muhu *mänd* kujutab endast korrapärasest kaheksanurka, millesse on suletud kaheksaharulised tähed, kordusmärgid ja muud kujundid. Järk-järgult muutus ornament hapramaks, sinna sügenes taime- ja loomaainelisi elemente, kuni see 20. sajandi algupoolel täielikult asendus naturalistliku lillkirjaga. Samuti muutus 19. sajandi keskpaiku domineerinud tume punakaspruun toon järk-järgult heledamaks – esialgu punakamaks, siis apelsinivärviliseks ning lõpuks 1930-ndate aastate

rõivakomplektile iseloomulikuks sidrunikollaseks põhitooniks. (Kaarma, Voolma 1981, lk 357)

Käsitöö arengu erinevatest tingimustest tulenevalt kujunesid piirkondades, kus vanad kultuurisugemed visamalt püsisid, tulemused omanäolisemaks. Läänemaal Lihulas punaste, Muhus peamiselt eredavärviliste voodivaipade tikanditel on moodsate nähtuste levik märgata vaid teatavate sarnaste tendentsidena. (Kuigo 1972, lk 129) See asjaolu näitab, et koduse majapidamise käsitöölise tegevust mõjutasid tugevalt kohalikud olud, väljastpoolt ja naabervaldadest võeti mõjutused üle valikuliselt ning kohandati need omale sobivaks.

Muhu tikandi arenguetappe erinevatel esemetel on oma diplomitöös analüüsinud Iriina Rei (2012), kes toob välja lilltikandi ornamendi jagunemise kolmeks: juugendlikuks, naivistlik- dekoratiivseks ja looduslähedaseks. Juugendliku lillornamendi loomisel lähtuti taimedest, pearõhk oli üksikult või kimpudena voogavatel joontel. Naivistlik- dekoratiivses laadis tikitud motiivid on viimistlemata, abstraktsed ja suurevormilised, kohmakad ning lapseliku joonekäsitlusega, tikandi värvid on puhtad, selged ja säravad. Looduslähedases tikandis on loodusest äratuntavad aia- ja metsalilled ning taimed, mis on võimalikult naturilähedased. (Rei 2012, lk 12) Muhu Muuseumis olevate seelikute alläärte tikanditel on juugend- ja naivistlik-dekoratiivne stiil segunenud, juugendile omaste voogavate joontega on ühendatud abstraktsed, lapseliku joonekäsitlusega motiivid. Tikkimispiste varieeruvus on visuaalsel vaatlusel märgata – varasemad ristpistes geomeetrilised ornamendid asenduvad madal- ja varspistes motiividega, hiljem lisandub hääbepiste, mis on iseloomulik naturalistlikele tikanditele.

Rahvarõivastel on lillkirjad otseste eeskujude puudumise tõttu palju mitmekesisemad, rohkem omaloomingulised ja sellest tulenevalt ka suuremate paikkondlike erinevustega. (Vunder 1992, lk 40) Lisaks mängivad rolli iga tikkija individuaalsed oskused ja kogemus. Tikkimisel kujuneb välja igaühe loomupärane käekiri ja arenevad tehnilised oskused.

2.2 Tikitud tekid

Muhu lilltikandi esmaseks aineseks on olnud tikitud tekid. Tikitud tekkide esimesi katsetusi Muhus tuleb otsida 19. sajandi viimastest aastakümnetest. (Konsin 1981, lk 31)

Muhu tekitikkimise traditsioonide arengule on olulist mõju avaldanud 19. sajandi viimase aastakümne algul väljakujunenud Lihula tikkimiskeskuse eeskujud. Muhulastel olid Läänemaaga tihedad majandussidemed. (*ibid*, lk 37) Esimesed tekid toodi saarele ostukaubana, seejärel hakati Lihulas käima tekitikkimist õppimas.

Põhiliseks inspiratsiooniallikaks tekkide tikkimisel Muhus oli osturättide ornamentika. Mustrieeskujude suurendamisel on üsna keerukat ornamentit lihtsustatud, muudetud või täiendatud, kuid esineb ka täpseid matkimisi. (Kuigo 1972, lk 131)

2.3 Seelikute alläärte kaunistused

Seelikute allääre kaunistused on meie rahva rõivastuse üldpildis küllaltki ilmekalt kaasa rääkinud. Kaunistused säilitasid sajanditepikkuste traditsioonidega seotud elemente, millele aegade jooksul lisandus uusi ning mis muutudes ja arenedes omandasid paikkondlikke erivorme. Konkreetseid esemelisi materjale punastest villastest lõngadest valmistatud äärispaeltel on 14.-15. sajandist. 17.-18. sajandi sõnaraamatutes on selliste kitsaste seelikukaunistuste nimetustena toodud pook ja ai. Pikitriibuliste seelikute moodiminekuuga tulid suuremad muudatused Muhu- ja Saaremaa seelikute äärispaeltesse. Muhu saarel, kus varem ümbrikkude aiad palmitseti mitmevärvilistest lõngadest, kooti pikitriibuliste *siilikute aiad*, mida nimetati ka pookadeks, kõladega, hiljem aga varrastel või kasutati riideriba ning kaunistati lilltikandi ja litritega. (Voolmaa 1971, lk 136-139)

Muhu saare naised võtsid triibuseeliku omaks 1870. aasta paiku. Seejuures ilusamad ja värvirikkamad pikitriibulised seelikud on olnud mõisakangrute kootud (arhiivandmetest selgub, et 18. sajandil on Põhja- ja Lääne-Eesti mõisakangrute seas olnud rohkesti sakslasi) ja ilmusid mõisateenijate töötasuna eesti talunaiste rõivastusse. Lihula- Kirbla paikkondlikuks moeks tuleb lugeda seal 20. sajandi algaastail levinud nn. roosilisi,

lilledega seelikuid. Need tehti punasest täisvillasest riidest ja üle kogu seeliku pinna tikiti värviliste villaste lõngadega lillemotiivid. Ka Muhu saare naised hakkasid omi seelikuid tikkima, kuid nemad paigutasid lilltikandi harilikult seeliku alläärele, *aiale*, hiljem ka ridadena triipude vahele. (Voolmaa 1971, lk 118-123)

Iseloomulikke detaile on näha järgnevatel fotodel.

Foto 1. Muhu vanemat tüüpi tikand. Muhu Muuseum JSM:E170. Autori foto

Foto 2. Muhu vanemat tüüpi tikand. Muhu Muuseum. JSM 563:E732. Autori foto

Foto 3. Muhu uuemat tüüpi tikand Juta Peegli kogust. Autori foto

Foto 4. Muhu uuemat tüüpi tikand Juta Peegli kogust. Autori foto

Hilisematel *siilikutel* on poogad kõikvõimalikes erksates toonides – roosad, violetsed, helerohelised, sinised. (Kabur jt. 2010, lk 284)

Juta Peegel: „*Neid on niimoodi, et on terve seeliku ulatuses üks motiiv ja teine. Korduvad kogu aeg ühesugused. Aga on siis niimoodi, et mitte üks ei ole teisega sarnane. Või siis on kolme, või liigivahega. Vat seda kutsutakse nüüd liigivaheks- laiast triibust laia triibuni. Liigivahe, vat siin olid ühesugused ja järgmises liigivahe sama muster kordus. Aga alati olid ikka väiksed vahed. Nii et võib olla liigivahe kaupa ja võib olla täiesti erinev. Ja sellega oli siis jah see, et Muhu rahvariie on nagu ta on, nii kirju ja nii imelik, aga mingid niisugused kindlad asjad käisid.*“ (intervjuu 24.10.2015)

3. VAMMUSED

Rõivaõmblemine on olnud 19. sajandi naise koduse käsitöö üks oluline lõik.

Väga külmal ajal kanti kasukat, mille peale tõmmati pikk-kuub. Sageli oli kasuka ja pikk-kuue vahel ka linane rüü. Pikk-kuub pandi kasuka peale, et viimast niiskuse eest kaitsta. Rüüd kanti omakorda kasuka ja pikk-kuue vahel, et need üksteist ei rikuks. Pikk-kuube kanti aastaringselt ning see oli nii meestel kui naistel kõige pidulikum kehakate. Aastaajast olenemata pidi pikk-kuub seljas olema kirikusse minnes. Samuti ka muudel tähtsatel sündmustel nagu näiteks pulmad ja ristsed. (Manninen 1927, lk147-148)

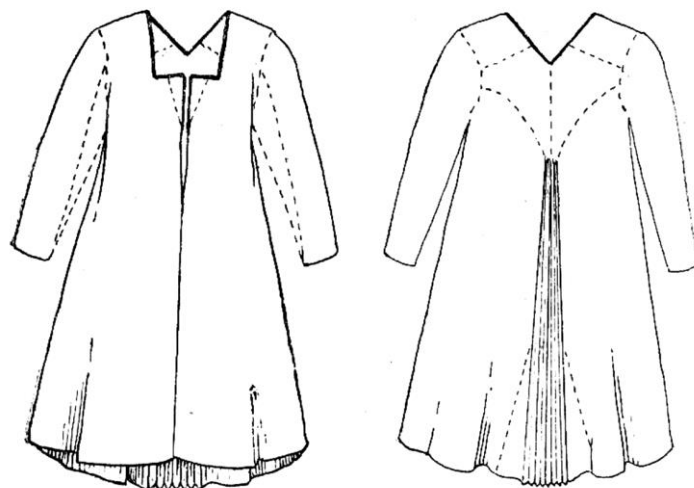
3.1 Vammuste kirjeldus

Üldiselt olid eestlaste 19. sajandi ülerõivad küljeõmblustest vähemal või suuremal määral taljesse võetud, puusadele langevate voltidega. Saaremaa, Hiiumaa ja Muhumaa vanematele pikk-kuubedele oli iseloomulik kahest vertikaalse õmblusega ühendatud tükist seljaosa, keset selga kas üks või rohkem sügavat volti. Muhumaa pikk-kuubede materjali värv oli 19. sajandil loomuliku lambavilla värvi hall või pruun, kuid esines ka mustaks värvitud villast riiet. Mandril levinud uuemamoeline potisinine värv saarte pikk-kuubedesse ei jõudnud. Muhu vammustel oli seljal üks volt, millele aga erinevalt Saaremaa ja Hiiumaa pikk-kuubede voltidest ei antud juba ülal õmblusvaruga sügavust, vaid see langes seljaõmbluse kohale ülespoole järk-järgult ahenevana, kuni pihal hoopiski kadus. Kas Muhu vammuste seljavolte ka sisse on pressitud, selle kohta ei ole praegu andmeid. Küll on aga ülespoole kitsenevaid volte pressitud nii Muhu kui Saaremaa eeskätt naiste pikk-kuubede mõlema küljeõmbluse kohale. Muhus kandsid naised vammust kuni Esimese maailmasõjani. Muhu vammustel olid kolmnurksed tükid hõlmadel puusade kohal. Võib

arvata, et need esialgsel vaatlusel tarbetuna tunduvad tükid on moodustunud praktilistel kaalutlustel. Ilmselt on, nagu arhailiste rõivaste puhul omane, püütud materjal jäägitult ära kasutada ja näiteks käste arvel hõlmadesse lõigatud augud kaetud mujalt ülejääva riidesiiluga. Ruhnu, Vormsi ja Hiiu saarel säilisid vammused kuni 19. sajandi lõpupooleni keskaegsele rõivastusele iseloomulikult laiadena, Saare- ja Muhumaal aga olid need 18. ja 19. sajandi moerõivaste eeskujul pisut taljesse võetud. (Voolmaa 1976, lk 195- 205)

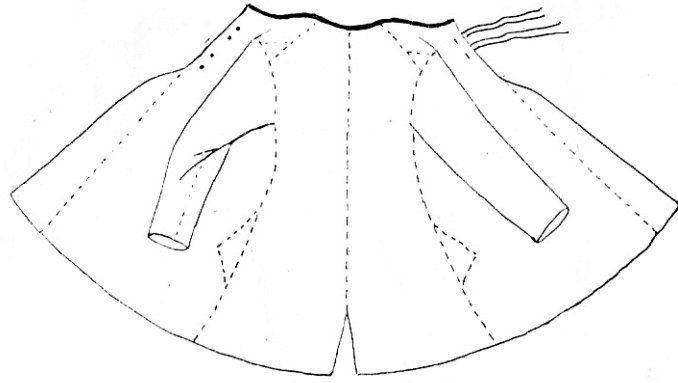

Joonis 1. Muhu naiste vammus. Voolmaa 1976, lk 199.

Joonis 2. Anseküla naiste vammus. Voolmaa 1976, lk 201.

Kuna samalaadsed ülerõivad kuulusid 19. sajandil veel ka Kagu-Soome vanemasse rõivastusse, siis võib pidada tõenäoliseks, et selle rõivatüübi tõid endaga kaasa kauges minevikus Soome rannikult ja saartelt Eestisse siirdunud rootslased. (Kaarma, Voolmaa, lk 349)

Joonis 3. Soome Lõuna-Savo Mäntyharju kihelkonna naiste pikk-kuub. Voolmaa 1976, lk 200.

3.2 Vammused Muhu Muuseumis

Muhu Muuseumi kollektsioonis on viis musta värvi vammust. Tegumoelt sarnanevad kõik üksteisega, mõõtudelt varieeruvad kõige rohkem vammuse üldpikkus (106-114 cm seljajoonelt mõõdetuna) ja varruka pikkus (49-57 cm). Kangas on villane, *uhutud* nii tugevalt, et ei hargne. Kaeluse äärde on kinnitatud oranžist kalevist rull ehk *kukeharja kalev* (Kabur jt. 2010, lk 214). Oranžist kangast detaili sisse on pandud nõör, et rull vormi hoiaks. Õla-, varruka- ja hõlmadetailides on läbilõiked, mis kirjandusallikatele ja vaatlusandmetele tuginedes on ilmselt tekkinud materjali kokkuhoidlikust käsitlusest. Kõikide vammuste hõlmadele on tikitud männamotiivid. Männamotiivide detailid on erinevad ning neile võib olla tikitud peremärk.

Küljejoon on puusa kõrguselt alates järsu kaarega, et moodustuks küljevolt. Ühelgi muuseumis oleval vammusel ei ole külje- ega seljavoldil pressimisjälgi.

Foto 5. Muhu Muuseum JSM 794:52:1 TA. Autori foto

Ühendusõmbluseid on tehtud nii käsitsi kui masinaga. Vammuste seljaõmblus on kõigil seestpoolt käsitsi topelt läbiõmmeldud, et kangas voldi moodustaks. Voldi käsitsiõmblemise põhjus võib olla selles, et mitmekordne kangas ei mahtunud õmblusmasina presstalla alla.

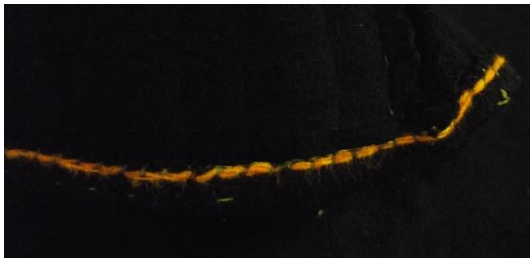
Foto 6. Siseõmbused. Muhu Muuseum MM 821: 1905E. Autori foto

Foto 7. Selja siseõmbuse käsitsikinnitus. Muhu Muuseum MM 821: 1905E. Autori foto

Alumise ääre siseõmblusel oleva villase laisalõnga kinnitus linase niidiga.

Fotod 8-9. Laisalõng. Muhu Muuseum JSM 356:E 198

JSM 358:E 200

Muuseumis oleva vammuse MM794:51:1TA põhilõige on originaalsuuruses esitatud töö lisas. (vt. *Lisa 1*)

Legend (vt. *Lisa 2*) vammuse päritolu kohta on olemas ühel vammusel. Selle vammuse hõlmadel olevatele mändadele on tikitud Tupenurme Jaagu peremärk. Teiste vammuste kohta tulmeraamatus lisainfo puudub. Tegu võib olla varasemalt muuseumis asunud esemetega, mille infot pole õigeaegselt üles tähendatud ning nüüdseks on teave nende vammuste tausta kohta tagasihoidlik.

4. ESEMEKOLLEKTSIOON

Tänapäeva inimese otsus, kuidas rõivastuda, kätkeb endas soovi väljendada isikupära ja kuuluvust. Riidesse võib panna ka juhuslikust valikust lähtudes, kuid enamasti on see siiski sõltuv iga inimese maitse-eelistustest.

Traditsioonilises rahvarõivakäsitluses on mood olnud kõrvale jäetud. Valitses seisukoht, et rahvarõivad ei kuulu moemaailma. (Viires lk 388) Küll aga on praegusel ajal vastupidi, rahvarõivastelt pärit elemente, motiive ja mustreid, kasutatakse moemaailmas.

Käsitöö stiihilise arengu kõrvale on 20. sajandil tekkinud hoopis uus nähtus, folklorismil põhinev vana rahvapärase käsitöö elustumine. See rahvusliku eneseteadvuse ideoloogiaga seostuv suund on olnud viljakas ja kestnud seniajani. (Vunder 1998, lk 205)

Samas viitab Liis Teras (2015, lk 7) oma magistritöös Thomas A. Dubois`le, kelle väitel ei pruugi rahvarõivaste kandmine tänapäeval olla otseselt seotud rahvusliku eneseteadvusega, vaid on pigem märk eneseteadlikkusest, sellest, et inimesed väärtustavad kultuuripärandit rahvuslikku eneseteadvust rõhutamata.

Käesoleva lõputöö praktilise osana valmis viieesemeline kollektsioon, milles on ühendatud Muhu vammuse tegumood ning Muhu seelikute allääres olnud vanemat tüüpi lilltikand. Valminud esemete kandjateks võiksid autori meelest olla naisterahvad, kes soovivad kanda esemeid, millel on teadvustatud taust ja see taust kätkeb endas pärimuse elemente. Lisaks ei pelga kandjad erksaid värvikombinatsioone ja peavad väärtuseks naturaalseid materjale ning käsitööd.

Järgnevalt on antud ülevaade esemekollektsiooni valmimisest, toodud välja detailid, mis on muudetud või muutmata.

4.1 Vammuste õmmeldud põhiosa

Põhitegumood on jäetud sarnaseks originaalidele- külgedelt ja seljalt vöökohalt allapoole laienev kehaosa, üheosaline varrukas, vammuse kaeluses *kukeharja kalev*. Kolmnurksed

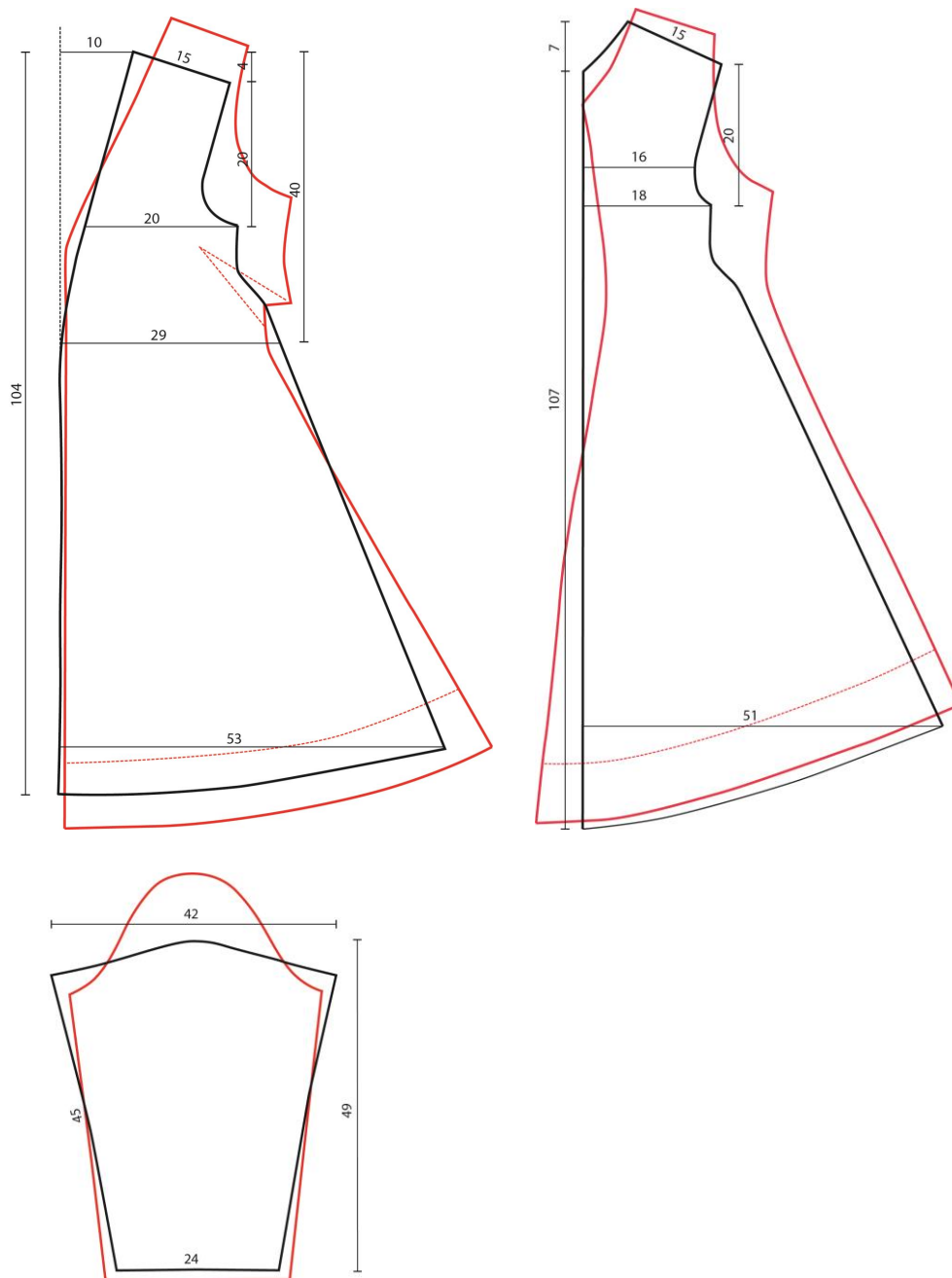
tükid hõlmadel puusade kohal on asendatud küljesissevõttega. Kuna lõputöö loov-praktilise osa puhul ei ole tegemist rekonstruktsiooni ega koopia valmistamisega, siis ei ole hõlmadele kolmnurksete tükide sisselõiget otstarbekaks peetud, samuti ei ole läbilõikeid ega liigseid ühendusõmblusi varrukatel. Diagonaalsed ülespoole suunaga sissevõtted esiosal ning seljasissevõte annavad vammuse pihaosale keha järgiva vormi.

Alumisse äärde on lisatud kaunistusdetail – lilltikandi riba.

Joonis 3. Vammuse tegumoe joonis.

Järgnev joonis näitab, kuidas esemekollektsiooni jaoks on lõiget muudetud.

Joonis 4. Lõikekohandused. Musta värviga on vammuse originaallõige (numbrid sellel tähistavad sentimeetreid), punasega kohandatud lõige suurusele M/L (40-42). Õlakõrgust on tõstetud, selja- ja esilaiust suurendatud, seljasissevõtet süvendatud. Varrukakaarele on lisatud kõrgus. Lõigete originaalsuurused on esitatud töö lisas. (vt. *Lisa 1*)

Vammuste õblemisele eelnes proovitöö odavamast kangast, see andis võimaluse muudatuste tegemiseks ja vajadusel uue detaili lõikamiseks. Vammuste õblemiseks on kasutatud villast kangast (villa vähemalt 80%). Kangaste värvivalikul on sobitatud toone, mille inspiratsiooniallikaks said Muhus rohkelt kasutatud oranž ja roosa; tumelilla ja sügavpunane sobisid nendega tonaalsuselt ning lisasid kollektsioonile aktsenti. Villane kangas on kuuma auruga pressitud, et kontrollida kanga kokkutõmbamist.

Foto 10. Vammuste värvinäidised. Ülemine rida tähistab vammuse põhikangast- tumelilla, fuksiaroosa, erkoranž, sügavpunane, tuhmoranž. Alumisel real on näidatud sama vammuse alläärel oleva tikandipõhja kangas.

Hõlmade ja varrukaotste vooder ning sisekandid on viskooskangast, selle värv ja muster on iga vammuse puhul erinevad. Viskoosmaterjal on läbi pestud, kontrollimaks värvikindlust ja kokkutõmbumist. Vammuste siseõmblused on kõik eraldi kanditud. Kangaste näidised on esitatud töö lisa. (vt. *Lisa 4*)

Foto 11. Viskooskanga näidised. Autori foto

Foto 12. Seljaõmbluse kandidid. Autori foto

Muhu vammuselt pärit detailina kaeluses olev *kukeharja kalev*- oranž rullkant, millel vormi andmiseks nõör sees.

Foto 13. *Kukeharja kalev*. Foto: Sandra Urvak

Ühel vammusel viiest eeldas ülalmainitud detail eraldi läbilõike tegemist, et tekitada värvikontrast.

Foto 14. *Kukeharja kalevi* esiletoomine tuhmoranzil kangal. Foto: Sandra Urvak

Külje- ja seljajoonel laienev lõige tekitab vammuse voldid.

Foto 15. Vööjoonest allapoole langevad voldid. Foto: Sandra Urvak

4.2 Vammuste tikitud allääred

Vammuste alläärite kaunistuste kavandamisel on kasutatud Muhu Muuseumi kogus olevate seelikute *aiade* lilltikandeid. Tikandid on motiivide kaupa fotografeeritud ning seejärel suurendatud vastavalt vajadusele alläärite kaunistusriba laiust arvestades. Tikkimisel on kasutatud 10/2 villast lõnga, mis tellitud Saarakiri OÜ-lt, mõnel korral on intensiivsemate toonide puhul kasutatud peenvillast tikkimislõnga varasematest varudest. Tööproovi tegemisel sai proovitud ka lõnga 8/2, kuid vammuste kangaks olevale villasele materjalile jäi lõng liiga jäme. Lõngad on värvitud ettevõtte Pilvelambad pigmentidega.

Foto 16. Tikandimotiivid seeliku alläärel. MM JSM316: E171. Autori foto

Foto 17. Tikandimotiivid seeliku alläärel. MM JSM 315:E170. Autori foto

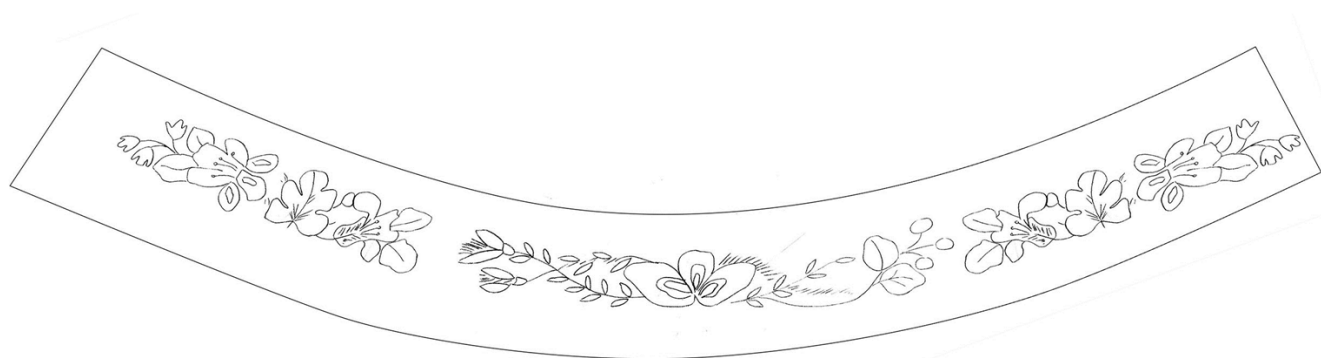
Foto 18. Tikandimotiivid seeliku alläärel. MM JSM 563:E734. Autori foto

Foto 19. Tikandimotiivid seeliku alläärel. MM JSM 917:E2011. Autori fotod

Joonis 4. Mustrikavandi elemendid.

Joonis 5. Vammuse seljaosa tikand. Originaalsuuruses mustrid on esitatud töö lisas.
(vt.Lisa 5)

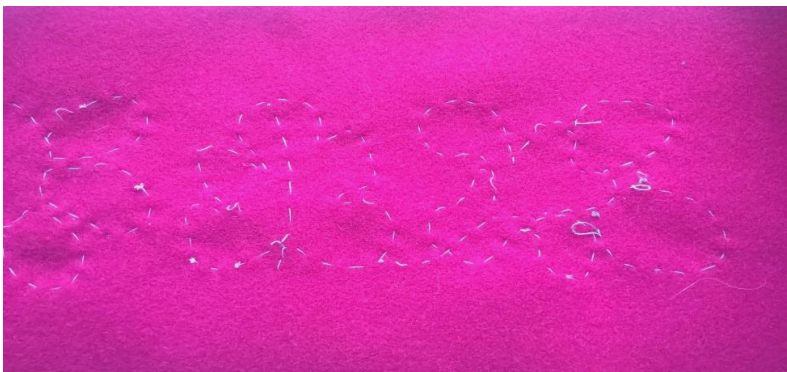

Foto 20-21. Mustri kangale kandmine. Muster on joonistatud kalkale, mis kinnitatud väikeste traagelpistetega kangale ning seejärel paber eemaldatud. Autori foto

Foto 22-23. Motiivide tikkimine. Töös on kasutatud madal, vars- ja side- ja ahelpistet. Autori foto

Foto 24. Kolme vammuse tikitud alläärekaunistused. Autori foto

Tikandimotiividele peale ja vahele on vammuste alläärele õmmeldud metallist stantsitud litreid, mis kinnitatud muhupäraselt – kudrustega. Litreid ei kinnitatud niidiga üle ääre, vaid fikseeriti klaashelmega litri keskel. Ühe vammuse tikandil on *ca* kakssada litrit.

Foto 25. Kudrustega kinnitatud litrid. Autori foto

Floriida Tüür: „*Vanasti oli ikka harva, kui viidi kellegi kätte tikkida, suurem jagu tegid ikka ise. Pole seda rahagi nii palju olnud, et oleks saanud kellelgi teha lasta. Mina mäletan, meil küll ema tegi kõik ise. Ja ega siis pole nii peenike see töö olnud ka. Lõng oli sihuke jämedam lõng, sellega ep saagi ju nii peenelt teha.*“ (intervjuu 24.10.2015)

4.3 Praktilise töö analüüs

Vammuste õblemiseks sobiva kanga leidmine osutus väljakutseks. Internetist tellimine esialgu ei ahvatlenud, kuna pidasin vajalikuks kangast käega katsuda. Eesti kaubanduses saadaolevad villased kangad on värvilt enamasti hallikad, pruunikad või mõnda muud neutraalset rahulikku tooni, üksikutest värvilistest ei sobinud kollektsiooni erksinised ega rohelised. Head leiud oli fuksiaroosa, tumelilla ning tumepunane. Erkoranž kangas õnnestus saada eraviisiliselt ühest õmblussalongist, tuhmoranž on koduse värvimisega saavutatud.

Algne tikkimismustrite värvikombinatsioonide proovimine paberil andis moonutatud tulemuse. Lõngade proovimisel kangale tuli mitmeid kordi algselt plaanis olnud tooni vahetada, kuna kangal omandasid värvid sootuks teistsuguse efekti. Sel põhjusel tuli lõngu ka juurde värvida.

Mustri kangale kandmise kiirus muutus tööprotsessi käigus – mida vammus edasi, seda vähem niidiga traageldusjoooni kangale kandus. Hiljem olid vajalikud vaid mustridetailide piirjooned, väiksemad lisandused said pärast seebitüki või kriidiga otse kangale joonistatud. Samas tuleb olla tähelepanelik, kuna seebi või kriidiga tehtud jooned on kiired kuluma.

Töötundide arvestuses tuli teadvustada, et enne vammuse juurde jõudmist peab läbi töötama erinevaid etappe. Ühe vammuse valmistamiseks kulunud ajakulu rehkendamist peaks pragmaatiliselt arvestades alustama sõidust Muhu Muuseumi, taolist kulutust siinkohal siiski kalkuleeritud ei ole. Järgnevalt on toodud ühe vammuse valmistamiseks kulunud materjalid ja aeg. Kuna vammuste tegumood ja valmistamise tehnoloogia on sarnased, siis on võimalik arvestada keskmine hind.

Tabel 1. Vammuse valmistamise kulu.

Materjalid:				
	ühik	hind	kogus	summa
Villane kangas	m	22€	2,8	61.60
viskooskangas	m	12€	1,5	18
lõng	kg	86€	Ca 35g	3
litrid	pk	24€	1/2pk	12
Abimaterjal (niit, liimiriie, haagid, kudrused, nõör)				5
			Materjal kokku:	99.60€
Valmistamine:				
	ühik	hind	kogus	summa
Tikkimine	h	6€	20	120
Õmblemine	h	6€	14	84
			Valmistamine kokku:	204€
			Omahind kokku:	303.60€

Valmistamise kuludes ei sisaldu lõngade värvimise ning vammuse lõike väljatöötamise aeg, samuti proovikangast valmistatud vammuse juurdelõikus ning lõikekohandused ega tikkimismustri motiivide paigutuse proovimised, nendele kulutatud tundide ükshaaval lugemine oleks eseme omahinda kahekordistanud. Edaspidi saab kulutusi optimeerida mitme vammuse materjali korraga lõigates, samuti jäävad ära põhjalikud lõikekohandused, olemasolevaid lõikeid on võimalik kasutada.

Kollektsiooni valmistamine oli põnev protsess. Muuseumiesemed on laiapõhjaline inspiratsiooniallikas ning pakuvad rohkelt ainet uute, äraunustatud vanade, esemete valmistamiseks. Taoline tegevus võimaldas saada mitmete kogemuste võrra rikkamaks ning andis hoogu kasutada rahvarõivastelt pärit lõikeid, mustreid ja motiive ka edaspidi.

KOKKUVÕTE

Rahvakunst ja traditsioonid muutuvad ajas, kogukonnas valitsevad tavad ning üksikisiku loov tegevus moodustavad ühise mustri. Kuuluvuse, mõttelaadi ja maailmanägemise üheks väljenduseks olid rahvarõivad. Nende kodusel valmistamisel jälgiti kogukonna norme, uuendusmeelsemad tegijad julgesid erinevatest suundadest tulevaid muutusi vastu võtta ja neid omale kohandada. Kaunistusdetailide kasutamine võimaldas demonstreerida jõukust, detailirohked esemed tegija võimekust. Külluslik ja omapärane stiil on Muhu rahvarõivad erinevates käsitlustes esile toonud ja tuntuks teinud.

Rahvarõivastelt pärit ideid ja mustreid kasutatakse kaasajalgi ja muuseumikogud on külluslikuks infoallikaks. Käesoleva lõputöö eesmärk oli valmistada tänapäevane esemekollektsioon, mille inspiratsiooniallikaks olid Muhu vammus ja Muhu seelikute alläärte kaunistused. Valmis viis vammust, mis põhikangalt või tikandite toonides järgivad Muhule omaseid erksaid värve. Vammuste alläärtele lisandusid kaunistusena lilltikandid, mis jäljendavad Muhu vanema tikandi stiili. Lisakaunistustena õmmeldi tikandile lisaks litrid, mis kinnitatud muhupäraselt.

Praktilisele tööle eelnes uurimistegevus Muhu Muuseumis ning tutvumine kirjandusallikatega, lisaks vestlused saare kohalike inimestega. Saadud andmed annavad alust arvata, et saarel kehtisid ühel ajaperioodil mitmed standardid, juurdunud traditsioonide hoidjad ei pruukinud uuendusi hea meelega aktsepteerida, nooremad rohkem ringi liikuvad inimesed tõid aga väljastpoolt tulles kodusaares uusi ideid kaasa ja soovisid neid rakendada. Uurimisküsimused- mis on Muhu tikandit ja vammuse tegumoodi mõjutanud ning kuidas ja miks on rahvarõivadetailid Muhus muutunud- said vastuse eelpoololevatel lehekülgedel. Ühiskondlikud muutused leidsid 19. sajandi teisel poolel ja 20. sajandi alguses aset kogu Euroopas. Sealsed mõjud ulatusid ka eesti talurahva ja muhulasteni. Linnadest, mõisatest, saarelisest asendist tulenevalt ka mere kaudu saabunud uuendused avaldusid rahvakultuuris ja rõivastuses. Pidev areng, mustrite uuendamine ning vanade taasavastamine kehtib Muhus tänagi.

Kasutatud materjalid

Kasutatud kirjandus

Hoppál, M. 2008. *Etnosemiootika*. Tartu: EKM Teaduskirjastus.

Kaarma, A., Voolmaa, A. 1981. *Eesti rahvarõivad*. Tallinn: Eesti Raamat.

Kabur, A., Pink, A., Meriste, M. 2010. *Meite Muhu mustrid*. Saara kirjastus.

Konsin, K. 1981. *Muhu tikitud rahvavaibad*. Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXXII. Tallinn: Valgus.

Kosseson, I. 2012. Masintikandite iseloom Muhu argitanudel- tüpoloogia ja värvikombinatsioon ning masintikandiga kujundatud autorikollektsioon. [Diplomitöö]. Viljandi. Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia.

Kuigo, E. 1972. *Lilltikandist Eesti rahvakunstis 19. saj. lõpul ja 20. saj. algupoolel*. Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXVI. Tallinn: Valgus.

Maripuu, H. 2015. Muhu seelikute alläärte kaunistusvõtted 19.saj. lõpp – 20.saj. esimene pool. [Seminaritöö]. Viljandi. Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia.

Rei, I. 2012. Muhu lilltikand. 20. sajandi esimese perioodi Muhu lilltikandist inspireeritud tootearendus sääristele. [Lõputöö]. Viljandi. Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia.

Rullingo, A. 2001. *Muhumaa. Loodus, aeg, inimene*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.

Troska, G. 1998. *Kauplemine ja vahetus*. Eesti rahvakultuur. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.

Viires, A. 2001. *Eesti rahvarõivaste uurimise tulemusi ja probleeme*. Kultuur ja traditsioon. Tartu: Ilmamaa.

Viitkin, L-L., Lehtma, K. 2012. „Kuidas seletada keerulist lihtsalt“. Anseküla naise vammusest inspireeritud kollektsioon ülerõivastest. [Lõputöö]. Viljandi. Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia.

Voolmaa, A. 1971. *Eesti rahvarõivaseelikud*. Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXV. Tallinn: Valgus.

Voolmaa, A. 1976. *Lääne-Eesti saarte rahvarõivaste omapärast*. Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXIX. Tallinn: Valgus.

Vunder, E. 1992. *Eesti rahvapärane taimornament tikandis*. Tallinn: Kunst.

Vunder, E. 1998. *Käsitöö*. Eesti rahvakultuur. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.

Värv, E. 1998. *Riietumine ja rahvarõivad*. Eesti rahvakultuur. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.

Üprus, H. 1969. *Eesti rahvakunst kunstiajaloo aspektist*. Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXIV. Tallinn: Valgus.

Internetiallikad

Manninen, I. 1927. Eesti rahvariiete ajalugu. Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat nr.3.

<http://www.digar.ee/id/nlib-digar:57721> (külastatud 07.04.2017)

Teras, L. 2015. Rahvusliku kultuuripärandi konstrueerimine: rahvarõivamotiivid Eesti naiste- ja käsitööajakirjades 1887–1940. [Magistritöö]. Tartu Ülikool.

http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/46809/Teras_Liis.pdf

Käsitöökirjalised materjalid

Kirst, L. (sünd.1930) 2015. Salvestatud vestlus 25.10.2015

Peege, J. (sünd. 1940) 2015. Salvestatud vestlus 24.10.2015

Tüür, F. (sünd. 1926) 2015. Salvestatud vestlus 24.10.2015

Esemelised allikad

Vammused: MM 794:52:1TA MM 674:E1226 MM 821:1905E JSM 356:E198

JSM 358: E 200

Seelikud: JSM 316:E171 JSM 336:E187 JSM 316:E171 MM 646:E1168

JSM 315:E170 JSM 314:E169 JSM 563:E735 JSM 567:E832

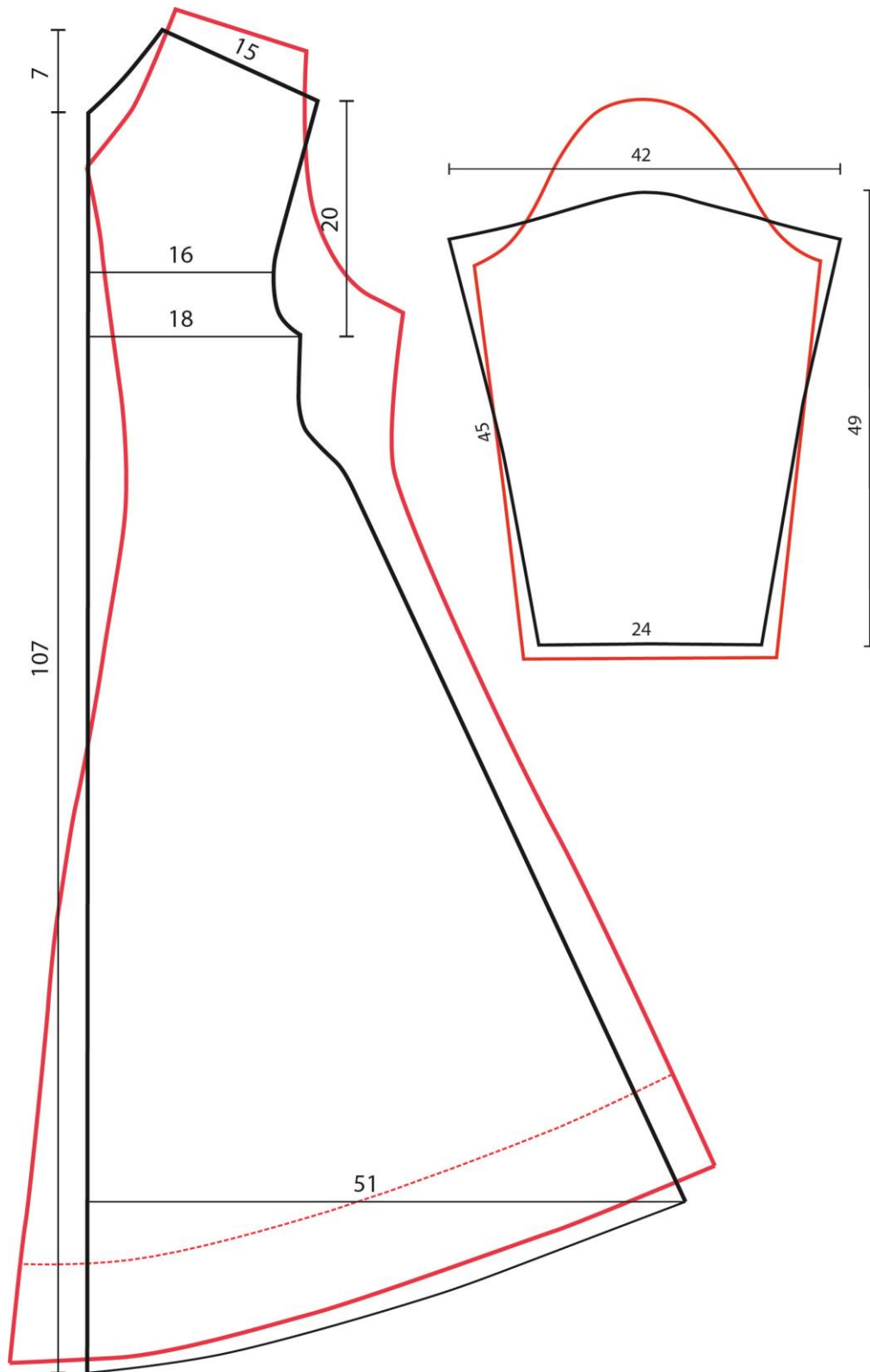
JSM 943:1:E2075 JSM 943:3:E2077 JSM 915:2:E2008 E2011

JSM 943:2:E2076 MM 796:1894E JSM 563:E732 JSM 355:E197

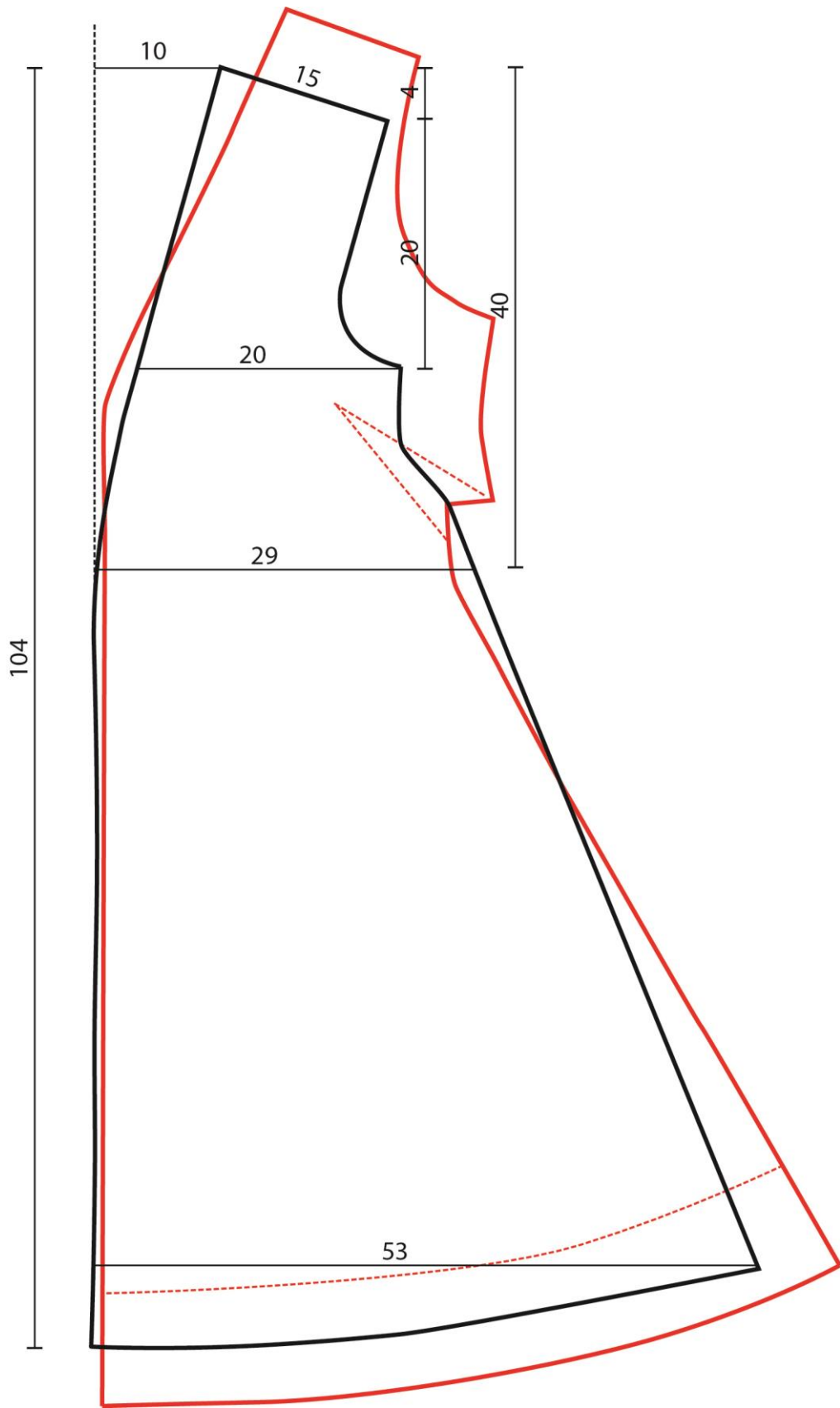
JSM 354:E196 JSM 563:E733 JSM 310:E165 JSM 350:E195

LISAD

Lisa 1 Vammuste lõiked

Seljaosa ja varrukas

Esiosa

Lisa 2 Vammuse JSM 821:E1905 legend muuseumist

Muuseum: Muhu Muuseum   Muuseumikogu: Esemekogu   19.02.2016

Märkus museaalile: Liisi Sau (sünd. 1945 elukoht Tupenurme Panga)käest ostetud naistevammus. Vammus on kuulunud Liisi Sau vanaemale Ekateriina Raunale (s 1888 Pere Kansi Reegi

talu)Tupenurme külast Jaagu talust. Männa aplikatsioonil on Jaagu peremärk

JSM _ 821 E 1905 Vammus originaal

Objekti olemus: pealisriietus

telgedel kudumine (kodukootud riie uhutud), masinõmblemine (hõlmadel masintikand)

vill

must

pikkus: 252.0 cm (alläär), pikkus: 106.0 cm (tagapikkus)

rinna ees sinine pael ehk vammuse taht

Seisund

02.07.2007 rahuldav (vastuvõtt põhikogusse 2007:26 saadud ostuna)

Kahjustused

Seljatüki parempoolses osas üks suurem ja 3 väiksemat koiauku, hõlmades koikahjustused, eriti parempoolses hõlmas

Kollektsioon: Tekstiilid

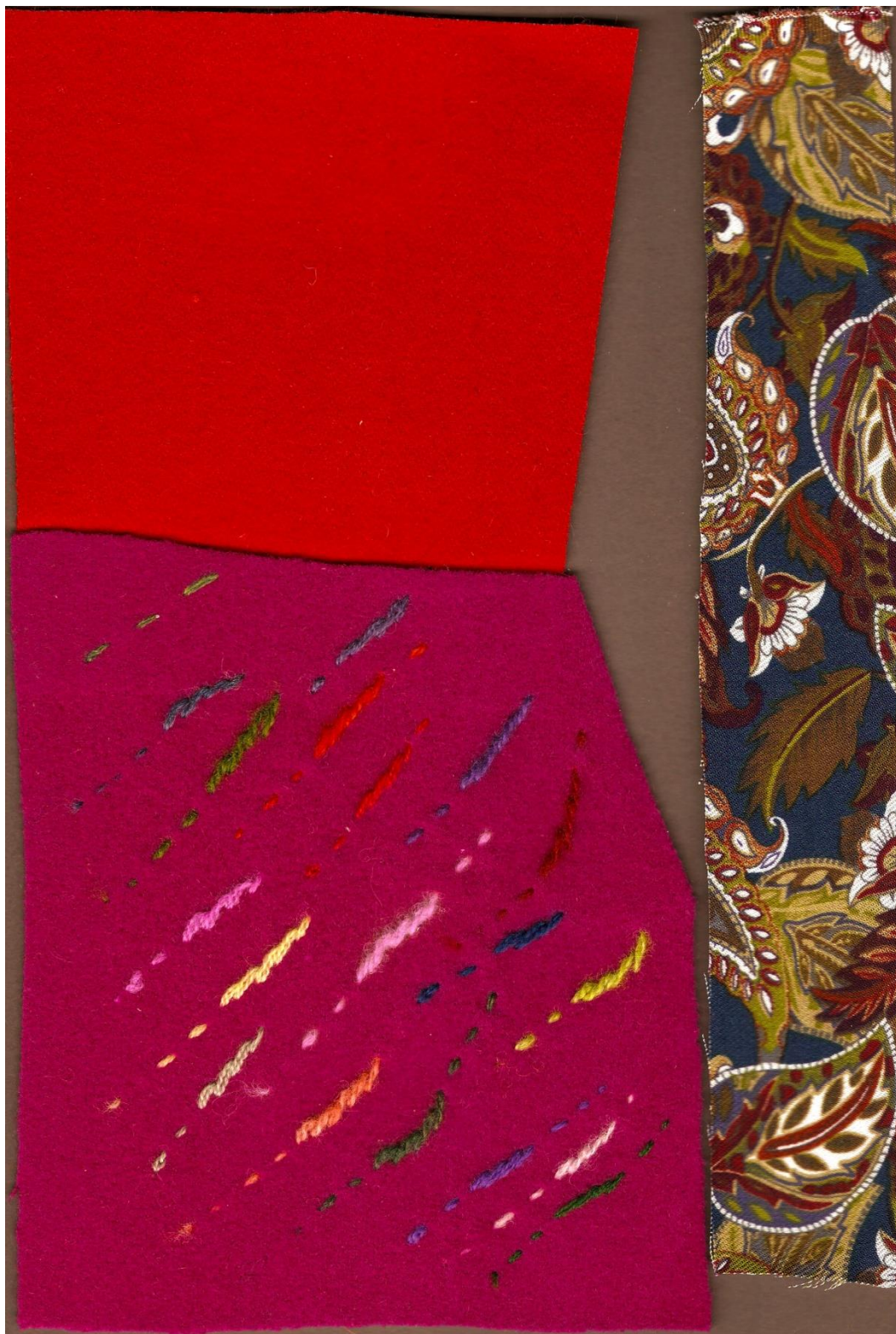
Kirjeldus:

KVISi kohakataloogi tekst Vammus mustast koduskootud ja uhutud villasest riidest. Vammuse hõlmadel olevatele mändadele tikitud Tupenurme Jaagu peremärk. Mõõdud: tagapikkus 106 cm, allääre pikkus 252 cm. (eesti),

Lisa 3 Vammuse moejoonis

Lisa 4 Kanganäidised

Erkoranži vammuse põhikangas, alumise tikandi kangas ja lõnganäidised

Lisa 5 Tikandi muster 1:1 mõõtkavas

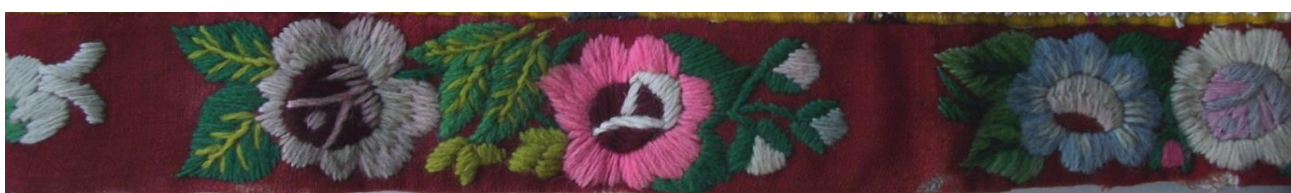

Lisa 6 Inspiratsiooninäidised Muhu Muuseumist

JSM 316:E171

JSM 336:E187

JSM 316:E171

MM 646:E1168

JSM 315: E170

E2011

JSM 563:E735

JSM 567:E832

JSM 943:1:E2075

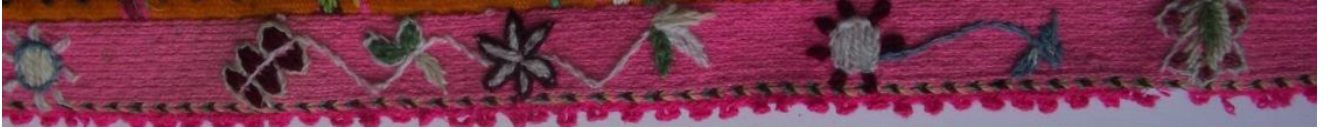
JSM 943:3:E2077

JSM 915:2:E2008

JSM 943:2:E2076

MM 796:1894E

JSM 314:E169

JSM 563:E732

JSM 355:E197

JSM 354:E196

JSM 563:E733

JSM 310:E165

JSM 350:E195

Lisa 7 Fotod kollektsioonist. Fotode autor: Sandra Urvak

SUMMARY

Muhu coats with flowered hems. A collection based on archaic pattern of coat and previous style of embroidery of Muhu island

This thesis is continuation to my previous paper „Methods of decorating the hems of Muhu skirts at the end of the 19th century and the first half of the 20th century“ where I described decorative details of the hems of stripy woven skirts in Muhu island. Muhu has one of the most well-known regional costumes in Estonia and the methods of decorating garments from the set have been studied in various papers.

There have been several ways of style of embroidery in Muhu. The characteristic development of different types of handcraft is considered as a reflection of the people's self-expression and identity. Through hand-made items, folk art reflects the makers' way of thinking and view of the world. The entire process of making items one needs in life is definitely influenced by the maker's surroundings; it is in constant change and motion.

The influx of new elements from the outside of island became more widely noticeable in the middle of the 19th century, serious reason for that was changed law to rural people. The study material in museums and books, photographs from homes and discussions with the residents of the island give reason to believe that although Muhu Island has been a relatively isolated community, the people were still with open mind, especially the younger generation, as they had jobs on the mainland. The popular fashion trends found their way into the Muhu community. Impact for folk`culture was arriving from towns, manors, pedlars, fishermen, church/changed religion. The older part of community on island were more consistent in holding on to long-established traditions, on the other hand they describe themselves to be very open for innovations.

An empirical generalization has been completed in museum of Muhu, this has been a basis for the practical work. The comparison and analysis of details` descriptions, observation, photographing, field work, interviews are the essential tools in this study.

The main focus of this thesis is to describe the previous style of embroidered motives of skirts of Muhu island and patterns of local coat, that have been used at same era. Black coat of Muhu was made from home-made fabrics and contains several specific decorations- details on collar, embroidered motives on chest area, shape of back side of coat. Previous type of embroidery contained naivistic style of motives with bright coloring. Mentioned items were sources of inspiration to create a collection of coats for women. The pattern of archaic coats and previous style of embroidery are combined. The collection contains five decorated coats for women. The target group can be person, who appreciate a knowledge of heritage, bright colours, natural materials and handicraft. Re-design of patterns, sewing and embroidered details were crafted by the author of the collection.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Helve Maripuu,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„Aiad. Poogad. Vammused. Esemekolleksioon Muhu vammuse ja Muhu vanemat tüüpi tikandi põhjal“

mille juhendaja on Riina Tomberg,

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Viljandis, 20.04.2017.a.